

Modrost v izročilu bovških pastirjev

Ohranjanje biotske raznovrstnosti Na planini Bošča rejci ohranjajo edino slovensko avtohtono pasmo koz, drežniško kozo

Bovška kotlina je poleg Bohinja naša najbolj gorska pokrajina in najtesneje povezana s planinsko rabo Julijskih Alp, predvsem z rejo drobnice. Na tamkajšnji planini Bošča, 1370 metrov nad morjem, rejci poleti pasejo drežniško kozo, ki je edina slovenska avtohtona pasma koz in po zakonu o živinoreji pod posebnim varstvom države.

DR. METKA ŽAN
Biotehniška fakulteta
Univerze v Ljubljani

Drežniška koza je zato vključena v program ohranjanja biotske raznovrstnosti v živinoreji, ki ga izvaja javna služba nalog genske banke v živinoreji na oddelku za zootehniko ljubljanske biotehniške fakultete. Na planini Bošča ohranjajo tradicijo planšarstva, ko iz namolzenega kozjega in dodanega kravjega mleka izdelujejo edinstvene mlečne izdelke.

Posebnost že v bronasti dobi

Bovška kotlina je bila poseljena že v času pred našim štetjem, kar dokazujejo nekatere najdbe iz bronzne dobe. V halštatskih izkopaninah so našli tudi kosti različnih živali, predvsem drobnice. V Enciklopediji Slovenije piše: »Bovško je edina pokrajina na Slovenskem, kjer so prebivalci pridelovali krmo v glavnem za rejo ovc in koz ter jih pasli po strmih in najvišjih planinah...«

Po statističnih podatkih iz leta 1900 so v Zgornjem Posočju, območju nekdanjega sodnega okraja Bovec, njive z vrtovi in sadovnjaki predstavljali le 1,57 odstotka površine. Zato je bila živinoreja, še posebej reja drobnice, najpomembnejša gospodarska dejavnost. Za bovške planine je bila značilna paša mlečnih pasem drobnice. V visokogorskem planinskem svetju bil velik stalež koz, ki so skupaj

- Z ohranjanjem planšarstva na planini Bošča rejci ohranjajo edino slovensko avtohtono pasmo koz.
- Danes sta dva tipa drežniške koze: mesni v okolici Drežnice in mlečni na območju Bovca.
- Visokogorska planinska paša ugodno vpliva na vsebnost večkrat nenasičenih maščobnih kislin v mleku.

s kozlički omenjene kot dajatve v različnih urbarjih. Na nekoč velik pomen kozjereje v Zgornjem Posočju kaže (nekdanja) raba ljudskega izraza »kozar« za pastirja, na ožjem Bovškem »kozitor« in »kozarjenje« za planšarstvo. Po prvi svetovni vojni je bilo nekaj planin opuščanih, največ na Bovškem, kjer so jih opuščali zaradi posledic vojne, pa tudi zaradi že predvojne zaščite gozda. Ta je iz teh krajev vedno bolj preganjala kozjereje.

Mlečne planine

Danes je v Zgornjem Posočju, kjer se planine razlikujejo glede na vrsto domačih živali, 16 planin, kjer živali molžejo ter predelujejo mleko v mlečne izdelke. Zato jih imenujejo mlečne planine. Na Kobariškem in Tolminskem so goveje planine, ki se delijo naprej na mlečne in jalove, za Bovško, kjer prevladuje reja drobnice, pa so značilne ovčje planine. V preteklosti je bilo več mešanih planin, kjer se je paslo več vrst živali. Danes se je navada skupne paše in mešanja prirejenega mleka pri sirjenju obdržala le na planini Bošča na Kobariškem Stolu.

Z ohranjanjem planšarstva na Bošči rejci ohranjajo edino slovensko avtohtono pasmo koz, drežniško kozo, ki je ostanek v preteklosti številne populacije domače koze z območja Posočja. Glede na namen reje sta se oblikovala dva tipa drežniške koze, in sicer v okolici Drežnice mesni tip (reja za meso) in na območju Bovca mlečni tip (za prirejo mleka).

Kritična stopnja ogroženosti
Drežniška koza ima po podatkih javne službe nalog genske banke v živinoreji kritično stopnjo ogroženosti in je med slovenskimi avtohtonimi pasmami domačih živali najmanj številna. Ocenjeni stalež celotne populacije drežniških koz v letu 2017 je bil 720 živali. V selekcijski program kontrole porekla in proizvodnje, kjer se spremljata plodnost in mlečnost živali, je vključenih 29 tropov, od tega 18 v mesnem in 11 v mlečnem tipu. Šest rejcev je na Bovškem, torej izvornem območju pasme, ki redijo največji delež populacije mlečnega tipa drežniške koze.

Rejci ohranjajo tradicijo prednikov in izdelujejo odlične mlečne izdelke iz surovega polnomastnega kozjega ali mešanega kozjega in kravjega mleka. Stranska izdelka sta albuminska skuta, ki vsebuje velik delež visoko vrednih mlečnih beljakovin, kot sta albumin in globulin, ter sirotka, ki velja za enega najbolj zdravih mlečnih napitkov. Povprečna celokupna mlečnost drežniških koz, vključenih v kontrolo porekla in proizvodnje, je okoli 360 kilogramov mleka, v najboljši rejci pa tudi nad 500 kilogramov. To je celo več od povprečja kontroliranih tropov slovenske sanske (470 kg) in slovenske srnaste koze (483 kg) v preteklem letu.

Paša pod nadzorom

Drežniške koze se poleti na planini Bošča prosto pasejo, vendar pod stalnim nadzorom. Jaritve so večinoma marca in aprila. V

Drežniške koze, edina še živeča slovenska avtohtona vrsta koze, uspevajo pod budnim očesom biotehologov in domačih pastirjev.

hlevu živali skoraj ne molžejo, zato jaritve naravnavaajo vzporedno z vegetacijo. V preteklosti, ko je bila na razpolago krma slabše kakovosti, brez dokrmeljevanja, so jaritve potekale okoli meseca maja. Veljal je rek Ko raste trava, raste tudi vime. Starost kozličev ob odstavitvi je bila od enega meseca do meseca in pol, danes pa jih odstavljajo, ko dosežejo starost okoli dveh mesecev. Pripusti so potekali okoli dneva, ko goduje sv. Miklavž (6. decembra), zato je bilo obdobje vegetacije kratko.

Zaradi pomanjkanja krme v dolini je bila potreba po planinski paši v preteklosti veliko večja kot danes. Koze so bile celotno zimsko obdobje zunaj na strmih pobočjih. Zunaj so ostale tudi po več dni skupaj, če le ni bilo snežne odeje.

Plemenjaki so bili zaprti v hlevu. Rejci so pravili, da je seme »švoh«, če je bil kozel ves čas pri kozah. Pripuščali so enkrat na leto. Uporabljali so mlade, enoletne kozle, starejše so kastrirali. Včasih so v planino odhajali sredi junija in se vračali na začetku septembra, danes ostanejo na planinski paši dlje časa.

Še vedno tako kot v preteklosti

V planini je veljal poseben sistem gospodarjenja in se do danes ni veliko spremenil. Glede na količino namolzenega mleka posameznih živali so določali število pastirjev in njihovih delovnih dni. Prvi dan so prišli v planino lastni-

S pašo na visokogorskih planinskih pašnikih ohranjamo biotsko raznovrstnost, krajino, slovensko naravno in kulturno dediščino in tudi znanje o tehnologiji prednikov.

ki – rejci vseh živali, naslednji dan pa so imeli tako imenovano mero. Vsak rejec je pomolzel svoje živali, nato so izmerili celotno količino namolzenega mleka pri posameznem rejcu. Dogajalo se je, da so rejci pred odhodom v planino dali živalim več krme kot običajno, tako da je mera pokazala večjo količino namolzenega mleka. Zato so prešli na izvajanje mere na 14. dan paše živali v planini. Po končani molži so mleko stehali in na podlagi tega delili. Na koncu so delili, koliko je prišlo na kilogram mere.

Enako je tudi danes, ko živali pomolžejo, mleko stehajo in na podlagi izmerjene količine odmerijo čas posameznega rejca v planini. Narejeno je torej po litru mleka in ne po številu živali, medtem ko je bilo včasih, če je bilo manj mleka in več živali, treba delati »kazensko« glede na število živali. Današnji način dela spodbuja rejo dobrih mlekaric, kajti čim boljša je mlečnost živali, tem manj dni je treba biti v planini. Molža poteka strojno, kar tudi pomaga zmanjšati potrebno delovno silo.

Znanje prednikov uporabno tudi danes

S pašo na visokogorskih planinskih pašnikih ohranjamo biotsko raznovrstnost, krajino, slovensko naravno in kulturno dediščino, znanje o tehnologiji prednikov, ki je uporabno še danes, morda celo še bolj kot prej. Na mlečnih planinah rejci izdelujejo edinstve-

ne mlečne izdelke in znano je, da visokogorska planinska paša ugodno vpliva na vsebnost večkrat nenasičenih maščobnih kislin v mleku, kar je s stališča prehrane zelo pomembno.

S pašo živali v planinah, med katerimi ima vsaka svojo zgodbo in ozadje, ohranjamo planine žive in privabljamo turiste. Pastirji jim z veseljem postrežejo z izvrstno pastirsko malico ter jim prikažejo proces sirjenja ter drugo sirarsko in etnološko tradicijo planin. Turisti se vedno bolj zavedajo kakovostne hrane, prirejene v planini, in tudi to je lahko dodatna oblika pomoči rejcem pri ohranjanju posejnosti tega dela alpskega prostora.

Z ustreznimi ukrepi spodbujanja reje drežniške koze bomo zagotavljali njen obstoj za prihodnje generacije. Predvsem pa je treba spodbujati rejo pasme v njenem izvornem območju in v skladu s smernicami njene rabe na način, kakršen je bil v preteklosti. Z ustreznimi nadgraditvijo zgodbe in zgodovinsko tradicijo njenega ozadja ima drežniška koza lahko pomembno vlogo v kmetijskem prostoru Zgornjega Posočja, odlično planinsko mleko pa pomeni dodatno tržno priložnost.

Rejcu drežniških koz Blažu Kravanji se zahvaljujem za pomoč pri pripravi tega prispevka, ki ga končujemo z besedami dr. Naška Križnarja: »V izročilu bovških pastirjev je skrita marsikatera modrost, ki lahko pomaga pri odgovorih na vprašanja današnjega časa.«

Drežniške koze so ostanek v preteklosti številne populacije domače koze iz Posočja.